

Preben Wilhjem:

Krisen og den udeblevne systemkritik

Indledning

”Marx er genopstået”, skrev The Times i 2008, da bunden gik ud af aktiemarkedet. Sarkozy lod sig fotografere i færd med at bladere i ”Das Kapital”, og pave Benedikt talte om ”Marx’ store analytiske evner.” ”Det har taget mig mere end 30 år at stille mig selv dette spørgsmål, men nu finder jeg det nødvendigt: har venstrefløjen ret, når det kommer til stykket?”, skrev den mangeårige konservative kommentator Charles Moore i The Telegraph. Moores anfægtelse blev hurtigt fulgt op af hans tyske pendant, Frank Schirrmacher, i Frankfurter Allgemeine Zeitung: ”Bankerne snupper gevinsterne på internationale handeler, mens de overlader tabene til skatteydere i alle lande. ...Denne politik dokumenterer ikke kun, at den aktuelle ’borgerlige’ politik er forkert, men også og mere overraskende, at dens skarpeste kritikeres påstande er korrekte.”

Det er noget af en omvendelse, når man hos Charles Moore kan læse om ”bankmænd, mediebaroner og andre moguler, der styrer og ejer alt”, og som bruger deres magt til ”at akkumulere kapital og betale den lavest mulige pris for lønarbejde ...(så) flertallet simpelthen må arbejde hårdere for at gøre de få rige”.

Tilsvarende er ikke set i den danske debat.

Med reaktionerne på krisen står vi nu i den besynderlige situation, at amerikanerne er mere keynesianske end europæerne, socialdemokraterne har med deres tilslutning til Finanspagten forladt Keynes til fordel for neoliberalismen, socialisterne har med deres krav om vækstpakker suspenderet Marx til fordel for Keynes. Tilbage bliver – trods den dybeste økonomiske krise i tre generationer - kun en moralsk mere end analytisk kritik fra enkelte, selvransagende liberalister. Samt paven. Som på linie med de nævnte kommentatorer - og Occupy-bevægelsen - har bebrejdet finanskapitalen dens grådighed. Men det kan højst være et *afsæt* til en egentlig systemkritik, da grådigheden er *selve drivkraften* i det system, som vi i denne del af verden bekender os til. Hvad havde man tænkt sig skulle være styrende for kapitalens dispositioner om ikke grådigheden? Det kan af hensyn til sarte sjæle udtrykkes mere indpakket, men realiteten er den samme. Og det er meningsløst at bebrejde en haj, at den opfører sig som en haj og ikke som en dresseret delfin.

Samfundsengagement udspringer af social indignation. Men egentlig systemkritik kan ikke bestå i moraliseringen. Så lad os prøve at se på krisens opståen og udvikling uden at beskyldte politiske modstandere eller aktører på markedet for at være skyld i mere end de faktisk er.

Politikernes ansvar

”Vi står i en meget alvorlig økonomisk situation, som vi har overtaget fra den tidligere regering med dens uansvarlige økonomiske politik og dens ufinansierede skattelettelser”, er vel nogenlunde det scenarie, Helle Thorning opstiller igen og igen. ”Problemerne er skabt ved uansvarlig økonomisk politik i de enkelte lande, og det må være op til politikerne at rette op på forholdene”, siger Margrethe Vestager som begrundelse for Finanspagten.

Det er ikke alene noget forfærdeligt vrøvl. Det er direkte fordummende, fordi det blokerer for indsigt i, hvordan vi egentlig er havnet i suppedasen Med undtagelse af Grækenland, der som bekendt

snød sig ind i EURO-samarbejdet ved at forfalske sit statsbudget, kan man ikke sige, at krisen skyldes en uansvarlig økonomisk politik.

Lad os blot holde os til Danmark. Hvis politikerne har bidraget til krisen ved at føre uansvarlig økonomisk politik, er det kun indirekte, nemlig ved at have for stor tillid til finanssektorens dømmekraft og ansvarlighed. Bl.a. ved at tillade mere risikable låneformer. Men det er ikke dét, politikerne nu bebrejder hinanden – for det var det store flertal af dem enige om.

I den *egentlige* økonomiske politik, altså dér, hvor politikerne *selv* træffer økonomiske beslutninger, er der ikke meget at komme efter. VKO-flertallet gav skattelettelser, javel. På det tidspunkt så det lyst ud. S og SF glemmer bekvemt, at de *også* ville spendere, blot på en anden (og i mine øjne fornuftigere) måde. Men det er ikke et spørgsmål om ansvarlighed eller uansvarlighed, det er et spørgsmål om politisk uenighed.

Og hvad der er langt vigtigere: De noksom omtalte 'ufinansierede skattelettelser' (få mia kr.) og oppositionens alternative forslag var for pebernødder at regne i forhold til den forringelse af statsfinanserne, som fandt sted. På kun fire år gik vi fra et overskud på 80 mia til et underskud på 100 mia kr. *Og denne ændring fandt vel at mærke sted uden skygge af grundlag i nogen politisk beslutning.* Det var ikke den offentlige sektor, der løb løbsk. Det var ikke velfærdsydelse, der blev sat op, snarest tværtimod. Hele nedturen stammer fra den private sektor, som lukkede næsten 200.000 arbejdspladser med den konsekvens, at staten mistede skatte- og momsindtægter, men til gengæld fik kolossalt stigende udgifter til dagpenge o.l. For sådan har vi indrettet systemet, sagt uden moraliseringen: Når den private sektor ikke kan tjene tilstrækkeligt på arbejdskraften, overlades forsørgelsesproblemet til det offentlige. Når denne indretning aldrig problematiseres i den offentlige debat, er det velsagtens fordi, den er så indarbejdet i bevidstheden, at den opfattes som selvfølgelig. Som en klog mand engang sagde: "De herskende tanker er de herskendes tanker."

Tilsvarende, men ofte mere drastisk, er det sket i de fleste andre europæiske lande: en voldsom forringelse af statsbudgettet, i alt væsentligt uden at være forårsaget af politiske beslutninger.

Derfor er det direkte fordukkende vedblivende at tale om den foregående regerings uansvarlige økonomiske politik. Eller om de europæiske *politikeres* ansvar for misèren. De har ikke haft nogen indflydelse af betydning for denne udvikling. Vi må have fat i *årsagerne* til, at der blev lukket 200.000 arbejdspladser. Og det rækker ikke at henvise til *lavkonjunkturen*, som blot er et at disse magiske økonomudtryk, som hovedløst videregives af journalister og politikere, og som ikke forklarer noget som helst, men blot er en konstatering af, *at* der lukkes arbejdspladser.

Erhvervslivets ansvar

At den private sektor nedlægger 200.000 arbejdspladser, er den umiddelbare årsag til den drastiske forringelse af statsfinanserne. Men også kun den *umiddelbare* årsag. Virksomhederne reagerer jo kun på markedsvilkårene, præcis som systemet forudsætter. Dansk erhvervsliv kan ikke i samme grad som i mange andre lande beskyldes staten for, at lønniveauet er for højt, for det er i 'den danske model' aftalt mellem parterne selv. Virksomhederne kan have været mere eller mindre dygtige til at udvikle sig og bevare eller øge konkurrenceevnen, men sådan er det alle vegne. Og det burde vække til eftertanke, at den virksomhed, der i årtier har været anset for indbegrebet af soliditet og dygtighed og den dag i dag bliver betragtet som dansk erhvervslivs ubestridte fyrtårn, A.P.Møller-Mærsk, at dømme efter de seneste års regnskaber for især container-divisionen og interesserne i finanssektoren, formentlig havde været konkurs i dag, hvis den ikke af skiftende regeringer havde fået enestående favorable koncessionsrettigheder på den danske undergrund. Og på grund af vores deltagelse i Irak-krigen nogle lukrative kontrakter med det amerikanske militær.

Men det korte af det lange: Virksomhederne reagerer på markedet, det er den grundlæggende idé i systemet, og skal erhvervslivets dispositioner kritiseres, må kritikken derfor rettes mod systemet.

Bankernes ansvar

Som bekendt blev krisen denne gang, både i USA og Europa (i særlig grad Danmark!), startet af 'boligboblen'. Enhver kan nu se, at bankerne var for optimistiske, da de regnede med, at prisernes himmelflugt på boligmarkedet ville fortsætte og derfor gladelig ydede lån til spekulative byggeprojekter, som ikke kunne afsættes, og til boligkøbere, som ikke havde råd, samt belånte friværdier, som ikke tog højde for, at boligpriserne kunne falde.

Men hvem forudså det? Nogle få økonomer advarede. Nogle er i øvrigt kendt for, at de *altid* advarer og derfor er sikre på at få ret, når det går galt, andre for at sige både det ene og det andet, så de kan dokumentere, at de har haft ret, uanset hvordan det går. Som Nis Petersen konstaterer i "Sandalmagernes gade": Allerede i det antikke Rom kunne to økonomer ikke passere hinanden på gaden uden at komme til at grine.

Bagklogskaben fører sig frem. Men advarselslamperne var få og spredte. Det betragtes af stort set alle som en selvfølge – og indgår i både låners og låntagers forudsætning - at prisen på en bolig kun kan stige og stige. Illustrativ i så henseende var en alarmerende forsidenyhed i et af vore største dagblade i januar 2012: Adskillige, der købte bolig for fem-seks år siden, oplever nu, at den er mindre værd end da de købte den, stod der. Javel, det sker altså også for biler. Og cykler og sko og *alt muligt andet*. De har brugt boligen i fem-seks år, naturligvis er den mindre værd! Men det har vi bare lært, at det gælder ikke boliger. Alene på de sidste kun otte år forud for krisen steg 'værdien' af den eksisterende boligmasse med ca. 900 mia kr. Det svarer omtrent til det samlede statsbudget i 1½ år. At en sådan gevinst, som der ikke ligger nogen som helst produktion bag, end ikke beskattes, men ubeskåret slippes løs til forbrug, er selvsagt topmålt økonomisk uansvarlighed. Det har selvfølgelig også bidraget til både långivers og låntagers overoptimisme og dermed til boligboblen.

Men så er dén heller ikke meget længere. Hvor slemt er det egentlig, at der i nogle få år blev bygget mere end markedet umiddelbart kunne aftage til kostprisen? Herregud, den samlede bygningsmasse er vel allerhøjest blevet ½ % 'for stor'. Undervejs har 'boblen' betydet arbejdspladser, der er skabt nogle håndgribelige værdier, nogen har lidt tab på deres spekulation, men inden for en kort årrække skal de pågældende boliger såmænd nok blive taget i brug.

For så vidt var det værre med it-boblen for nogle år siden. Den gav også midlertidige arbejdspladser, men ingen blivende, håndgribelige værdier. Igen var investorerne og långiverne for optimistiske; hvad andet kan forventes, når systemet bygger på grådighed, og man kan være nogenlunde sikker på, at hvis det går helt galt, vil *staten* blive nødt til at træde til.¹

Krisens anatomi

Den nuværende krise blev igangsat af en 'boligboble'. Spørgsmålet er, hvordan kan en sådan trods alt begrænset fejkalkulation i den vestlige bolig- og byggesektor kan føre til en lavine, som hurtigt omfatter det meste af kloden, breder sig til alle sektorer, får hele finanssektoren til at vakle, kræver astronomiske hjælpepakker fra stater, som i forvejen har fået bunden slået ud af budgettet, og værst af alt, fordi det drejer sig om sagesløse menneskers liv: smider millioner og atter millioner ud i arbejdsløshed, i mange tilfælde tvinger folk fra hus og hjem og forringer de velfærdsordninger, som skulle rette lidt på misforholdet mellem rig og fattig? Det er konsekvenser, som ganske åbenbart er helt ude af proportion med en trods alt beskeden 'boligboble'. Hvordan går dét til?

---

¹ Den spekulative långivning til landbruget på tilsammen over 300 mia kr. er en helt anden sag. Men det er et meget dansk fænomen og kan ikke gøres ansvarligt for den globale, økonomiske krise.

Svaret er, at det grundlæggende økonomiske styringsinstrument, *markedsmekanismen*, automatisk fører til, at selv mindre ubalancer bliver selvforstærkende.

Det er så banalt, at det nærmest er flovt at ulejlige læserne med det. Men det er vigtigt for forståelsen af en krises udvikling, så lad os tage et simpelt eksempel: den store krise i 30'erne. Den startede ikke med en boligboble, men med en kornboble. Den var ikke engang forårsaget af overoptimisme, grådighed eller fejlslagen spekulation i landbrugssektoren. Den var, stærkt forenklet men i det væsentlige rigtigt, foranlediget af tre på hinanden følgende gode høstår både i USA og Europa, specielt Sovjetunionen. Det, som ret beset burde være en lykke for menneskeheden, hvoraf store dele var ramt af hungersnød, udviklede sig til en katastrofe. Kornprisen faldt. Og når markedet råder, bliver udsvingene voldsomme. En 'overproduktion' på f.eks. 10% medfører ikke et prisfald på 10%, nej alle søger desperat at komme af med deres korn, det er købers marked, og prisfaldet kan meget vel blive 30% -eller 50% -eller 70%. Kornet *skal* jo sælges, bogstavelig talt for enhver pris. I USA kunne bønderne ikke klare deres gældsforpligtelser og krakkede på stribe. Ejendomspriserne faldt, bankerne led store tab, mange måtte lukke, andre kunder mistede deres opsparing. Hvad mere var: Bøndernes ødelagte økonomi betød, at de ikke længere kunne anskaffe f.eks. biler og landbrugsmaskiner. Dermed udvidedes krisen til bil- og maskinindustrien. Utallige automobilarbejdere blev arbejdsløse og havde dermed ikke længere råd til alle de andre forbrugsvarer såsom sko, tøj og radioapparater, og efterhånden bredte krisen sig til alle sektorer. Og til resten af verden. Forenklet, javel, men i grundtrækkene samme mekanisme, som vi har set med den aktuelle krise. Og som forbløffende hurtigt får en boble i byggesektoren til at påvirke f.eks. bilsalget, restaurationsbranchen og alle andre sektorer.

Hvert led i denne kædereaktion er en logisk og uundgåelig følge af *markedsmekanismen*, som er selve kapitalismens styringsinstrument.

Denne mekanisme, som - sagt uden ironi - er genial til styring af investeringer og produktion på mikroplanet, hvor forbrugeren ved sit valg så at sige stemmer om, *hvilke* oste og tidsskrifter og tasker og bilmærker der fortsat skal produceres, og hvilke der skal gå ind. Ligesom de bestemmer, om de hellere vil spendere på den nye i-pad end på dyrere rødvin. Mekanismen er ikke bare ultrademokratisk; det ville simpelthen ikke praktisk kunne lade sig gøre at træffe alle disse afgørelser ved formaliserede, demokratiske afstemninger, end ikke ved repræsentativt demokrati. Den har også vist sig overlegen, når det gælder innovation, udvikling af nye produkter og produktionsformer.² Den har den begrænsning, at den kun virker på det *private* forbrug, ikke på det *kollektive*. Og nok så væsentligt: ikke på fordelingen mellem de to. Den tillader os ikke at vælge en lavere klassekvotient for vores børn frem for at udskifte bilen. Vi kan ikke prioritere ren luft og rent vand frem for en fladskærm. Men, vil systemtilhængerne sige, dén prioritering sker jo også demokratisk, eftersom vi på demokratisk vis vælger de politikere, som via finansloven bestemmer, hvor meget der skal afsættes til det kollektive forbrug. At det er en fiktion ses af, at statsbudgettet ganske uafhængigt af demokratiske beslutninger på få år kan undergraves med 180 mia kr. og tvinge til nedprioritering af det kollektive forbrug. Finansministeren vil, uanset politisk farve, være nødt til at kræve besparelser i det offentlige samtidig med, at han vil opfordre os til at 'svinge dankortet'.

Inden for sit virkeområde, privatforbruget, er markedsmekanismen et godt styringsinstrument, specielt hvis man sammenligner med den centralistiske økonomistyring, som blev praktiseret i den tidligere østblok - og andet har vi reelt ikke haft at sammenligne med i den industrialiserede verden. På den baggrund er det ikke så mærkeligt, at mange fristes til at skubbe alle styringsproblemer fra sig ved at gøre markedsmekanismen til Gud. Og fint nok med det. Men så bør de erkende, at den

---

² Markedsmekanismens demokratiske potentiale og begrænsning er ikke en ny erkendelse. Det er faktisk en hovedpointe i mit bidrag til antologien "Det farlige forbrugersamfund", Det danske Forlag, 1971.

også er ansvarlig for, at selv mindre ubalancer i økonomien bliver selvforstærkende, sætter en lavine i gang og ved kædereaktion udvikler sig til en dyb, global økonomisk krise.

Kapitalismen, med markedsmekanismen som afgørende styringsinstrument, er hvad der i fysikken kaldes et metastabilt system, hvor den mindste ubalance er selvforstærkende. Som en mønt på højkant.

Vi kunne ikke drømme om at producere en elkedel, som ikke slukker af sig selv før vandet er kogt af og køkkenet sat i brand. Vi producerer ikke biler, som ikke retter op af sig selv efter et sving. Vi indbygger 'dødemandsknapper' i skibe og tog og maskiner, ja sågar i motorsave og hæksakse for at hindre ulykker. Når vi bygger vindmøller, sørger vi for, at rotorbladene automatisk justeres, så møllen ikke løber løbsk, hvis vinden bliver for kraftig. Men når det gælder styringen af hele samfundsøkonomien har vi overladt den til en mekanisme, som forstærker selv mindre ubalancer eller afvigelser til alvorlige kriser. Det svarer til en bil, hvor selv den mindste drejning er selvforstærkende og umulig at rette op.

Stålsatte neoliberalister vil indvende, at den store fejl er, at politikerne går i panik og staten blander sig. Hvis man blot lod markedet fungere frit, ville det virke selvregulerende (Adam Smiths 'usynlige hånd'), de usunde forretninger ville gå ned, nye ville se dagens lys, det sunde ville overleve, og så kører det hele fint igen. CEPOS-talsmændene står for det synspunkt

I en vis forstand har de selvfølgelig ret. Når samfundet betragtes som slet og ret en økonomisk maskine og staten ikke blander sig, så vil markedsmekanismen før eller siden få det op i omdrejninger. De glemmer blot at fortælle, at renselsesprocessen indebærer, at vi lige skal igennem 10-15 år med en ledighed på måske 30%, - eller 50%. Sociale og politiske kræfter eksisterer ikke i deres model. Det indgår overhovedet ikke i deres verdensbillede, at *mennesker* kunne finde på at reagere på de vilkår, renselsesprocessen betyder for dem. Der er på Martin Ågerups og Mads Lundby Hansens lommeregner ingen rød lampe, der lyser, når deres neoliberalistiske drøm udløser sociale spændinger så voldsomme, at den eksisterende samfundsstruktur bryder sammen. Som i Tyskland i begyndelsen af 30'erne.

Politikernes svar på krisen

Bankpakkerne

Den første politiske reaktion på den økonomiske nedsmeltning var, overalt i vores del af verden, at redde det banksystem, som anbragte tændsatsen. Det er ikke nogen selvfølge. Efter de herskende neoliberalistiske ideer, burde man strengt taget have ladet de private banker sejle deres egen sø. Finansielt kaos, javel, det kunne være imødegået på anden vis. Og i hvert fald var der ikke grund til at lade andre overtage de sunde dele af de krakkede banker, og lade staten, dvs. skatteyderne, tage skraldet. Eller at give garantier og kreditter for mange milliarder (i bankpakke 2 alene til Danske Bank 24 mia kr. eller mere end 4.000 kr. pr. dansker) uden at få indflydelse på driften eller andel i den værdistigning, som støtten gav anledning til.

Særlig absurd bliver det, at man redder finanssektoren angiveligt for at sikre, at der fortsat kan ydes lån til erhvervsvirksomhed (læs: beskæftigelse) samtidig med, at man fratager den tilskyndelsen til at yde sådanne lån. Sammenhængen er i korthed: Fordi bankerne har tabt på hasarderet spekulation og den private sektor har nedlagt 200.000 arbejdspladser, har staten dels pumpet penge i at redde banker, dels udstedt statsobligationer for milliarder af kroner for at dække det underskud, der er en følge af massefyringerne. Hvorfor skulle bankerne og privatkapitalen nu investere i nye arbejdspladser, når man tilbyder et langt sikrere alternativ, nemlig de statsobligationer, som de selv har nødvendiggjort?! Det burde ikke kunne komme bag på nogen, at det netop er, hvad hjælpen til bankerne i vid udstrækning er brugt til.

Finanspagten

Når man ikke kan eller vil se nærmere på, hvordan krisen opstår og udvikler sig, men nærmest betragter det som en naturkatastrofe, så afstår man på forhånd fra systemkritik og forholder sig kun til de for økonomi- og finansministre umiddelbart mest iøjefaldende følger: de meget store underskud på statsbudgetterne. Man kunne selvfølgelig også fokusere på den foruroligende arbejdsløshed, især i Sydeuropa; men det har indtil nu ikke været en tilbøjelighed, der har præget tidens ledende europæiske politikere eller den europæiske dagsorden i det hele taget. Siden Stabilitetspagten, som var Frankrigs og især Tysklands betingelse for en fælles valuta, som blev formuleret under en højkonjunktur, og som Tyskland og Frankrig var de første til at overtræde og få dispensation fra, har fokus på bedste neoliberalistiske vis været på *budgetdisciplin*.

I Stabilitetspagten, senere kaldt ”de fem konvergenskriterier”, var de to afgørende bud: landets gæld må ikke overstige 60% af BNP, og det årlige budgetunderskud må ikke overstige 3% af BNP. Da krisen sætter ind og flår alle illusioner om stabilitet i laser, forklarer man det med, at det er fordi konvergenskravene ikke har været overholdt. Hvad er derfor mere nærliggende end at sætte magt bag kravene ved indførelse af skrappe sanktioner for overtrædelse. Det er nøjagtig det, der ligger i den nye ’Finanstraktat’, samme ’konvergenskrav’ blot suppleret med den skærpelse, at underskud på 3% af BNP kun må forekomme i særligt vanskelige situationer, og at ’det strukturelle underskud’ (dvs. et ugenomsigtigt konjunkturkorrigeret underskud) højst må være ½ % af BNP.

Alt sammen nydeligt skrivebordsarbejde – som også Stabilitetspagten i sin tid.

Lad mig lige rekapitulere nogle elementære kendsgerninger: I Danmark, som endda er mindre hårdt ramt end de fleste EURO-lande, raslede bundtallet på statsbudgettet på fire år fra plus 80 til minus 100 mia kr. Dette skred på 180 mia kr. er ikke en mindre krølle på et enormt budget. Det svarer med runde tal til *10% af BNP* eller *mere end 20% af statsbudgettet!* Det kom ganske bag på politikerne, og det var hverken helt eller delvis forårsaget af politiske beslutninger. At korrigere for udsving af den størrelsesorden er en nedskæringsopgave, som vi aldrig har set magen til her i landet. Den er otte-ti gange større end ’kartoffelkuren’ i 1986, den skrappeste finanspolitiske stramning i nyere tid.

De, der udlægger finanspagten som en fornuftig forpligtelse til at spare op i gode tider, så man i dårlige tider kan overholde ’stabilitetskravet’, har nogle forklaringsproblemer: Hvordan skal de kunne vide, at nu er det tid at opbygge en buffer, fordi en krise er på vej? Det var der ingen politikere, der forudså for fire år siden. Herhjemme talte finansministeren som bekendt om at kunne købe hele verden, og den daværende opposition krævede ikke ligefrem opsparing. Hvad er det nærmere bestemt, de i fremtiden skal tage højde for, selv om de ingen indflydelse har på det: et skred på 10% af statsbudgettet? –eller 20 %? Et er sikkert: Hverken Margrethe Vestager eller Bjarne Corydon havde for fire år siden forestillet sig et sådant scenarie. Og hvis de havde, hvor meget ville de så have skåret? Og hvor? Hvem siger i øvrigt, at det højst bliver 20%? Med endnu et par hundrede tusinde tabte arbejdspladser kunne det meget vel blive over 30%. Hvordan skal politikere kunne forholde sig ’økonomisk ansvarligt’ til så drastiske ændringer, som ikke kan forudses, og som de ikke har haft nogen som helst indflydelse på? Det spørgsmål bliver overhovedet ikke stillet. Det er åbenbart en selvfølge, at politikerne skal rydde op, når det kapitalistiske system laver ravage. For ”de herskende tanker er de herskendes tanker.”

Sådanne vilkår viser imidlertid, at kapitalismen grundlæggende er uforenelig med eller i hvert fald stærkt begrænsende for demokrati. Vores politiske demokrati er begrænset til at beslutte, *hvordan* vi skal bringe samfundet ud af den suppedas, som nogle ansvarsløse kapitalinteresser og en blind mar-

kedsmekanisme har bragt os i. Og politikere, som ikke kan eller vil anfægte selve systemet, har ikke anden mulighed end at lade den offentlige sektor holde for.

Finanspagten indeholder ikke elementer, der bidrager til at *forhindre* den næste krise. For den piller ikke ved de mekanismer, som er bestemmende for en krisens opståen og udvikling. Den opstiller krav om genopretning, som kan være fornuftige, hvis et enkelt deltagerland kommer i økonomisk uføre på grund af egne, uansvarlige dispositioner. Hvis derimod problemerne er påført landet som følge af forhold, som landets regering ikke har haft nogen indflydelse på, er pagtens krav ikke nødvendigvis fornuftige. Det har man for så vidt erkendt, når man tillader, at underskuddet i særlige situationer kan være op til seks gange større end det normalt tilladte ('strukturelle') underskud. Men når det drejer sig om en krise, som rammer alle deltagerlande, så de alle skal stramme op samtidig, er kravene direkte skadelige, da en sådan stramning over hele linien med stor sandsynlighed vil forværre krisen.

Den offentlige sektors rolle

Selvom den offentlige sektor ikke har mindste andel i krisens opståen og udvikling, er det den, der må holde for, når der skal rettes op. Vi kommer i den absurde situation, at økonomi- og finansministre uanset partifarve fremhæver nødvendigheden af drastiske besparelser på det fælles forbrug, samtidig med at de opfordrer os til at 'svinge dankortet' for at eskalere privatforbruget.

For almindelige danskere var det svært at se logikken. Det fremgik af en strøm af læserbreve. For journalister og kommentatorer derimod var der øjensynligt ingen modstrid. De har uden videre accepteret den 'sandhed', der benyttes som trumf i enhver paneldebat om 'de nødvendige besparelser på det offentlige', og som åbenbart ikke *kan* modsiges: "Det er nu engang det private erhvervsliv, som skaber de værdier, der skal betale velfærden." Når den er fyret af, er der åbenbart ikke mere at snakke om. Hvornår har man måske hørt en journalist eller økonomisk kommentator betvivle denne sort/hvide opdeling af privat og offentlig virksomhed? Selv om blot en smule eftertanke ville vise, at det er nonsens.

Hvad havde B&O, Carlsberg, Danfoss, Lego, Danisco, Mærsk, Novo, Vestas og alle de andre kunnet skabe af værdi, hvis ikke den offentlige sektor havde frembragt en veluddannet arbejdskraft fra metal- og specialarbejdere til ingeniører og biokemikere til deres rådighed? Og hvor havde de fundet den arbejdskraft, de havde brug for, hvis ikke det offentlige med bl.a. børneinstitutioner havde givet mulighed for, at kvinderne kom ud på arbejdsmarkedet?

Billedet af den private sektor som økonomisk positiv og skabende og den offentlige sektor som udelukkende forbrugende og økonomisk belastende er falsk. Der er ikke et sådant modsætningsforhold. Hvis man endelig vil, så er der en modstrid eller irrationalitet et helt andet sted: Hvis en ansat i den private sektor i en periode ikke giver overskud, måske endda underskud, skal vi sige 10.000 kr. årligt, bliver hun fyret – hvilket koster 'det offentlige' omkring 250.000 kr. årligt (mistet skat, udgift til dagpenge). Det er samfundsøkonomisk vanvid. Men vi kan jo ikke lade folk dø, blot fordi det hæderkronede private erhvervsliv ikke lige p.t. kan tjene penge på dem. Og i øvrigt forventer samme erhvervsliv, at de holdes i live og er til rådighed næste gang, de kan give overskud. Sådan er systemet nu engang. Nogen kunne finde på at kalde det snylteri på det offentlige.

Men den sort/hvide opdeling er endnu mere absurd: Er det ikke besynderligt, at én og samme foretagsomhed kan skifte fra at være økonomisk negativ til at være økonomisk positiv for samfundet blot ved at skifte ejerforhold? Hofteoperationer f.eks. Teletjeneste. Forsikringsvirksomhed. Jernbanedrift. Børnepasning. Hjemmehjælp. Blot man kan få dem *privatiseret*, så tæller de pludselig på positivsiden. Nonsens.

Det er samfundsøkonomisk ikke en tøddel bedre at producere forbrugsvarer end at producere serviceydelser, *så længe vi selv forbruger dem*. Skillelinien går ved, hvad vi kan producere, privat *eller* offentligt, uden selv at konsumere det, så vi har noget at handle med.

Det 'uholdbare i den offentlige sektors vokseværk' er blevet en besværgelse, som unddrager sig et rationelt eftersyn. Men sådan som vi traditionelt har afgrænset den private og den offentlige sektor, hvor den private leverer til det individuelle forbrug og den offentlige leverer de kollektive serviceydelser (såsom uddannelse, sundhedsvæsen, forsørgelse), siger det næsten sig selv, at skal vi blot opretholde *fordelingen* mellem dem, må serviceydelserne og dermed den offentlige sektor udgøre en stadig større del af den samlede økonomi. Allerede af den grund at man næppe kan rationalisere f.eks. uddannelser eller ældrepleje i samme grad som det er muligt med fremstillingen af f.eks. fodtøj og fladskærme. Den simple erkendelse syner imidlertid ikke meget i den offentlige debat, hvor ledende politikere uimodsagt fremhæver nødvendigheden af offentlige besparelser *og* appellerer om øget privat forbrug. Vi *skal* simpelthen vælge den nye fladskærm frem for en bedre ældrepleje.

De borgerlige politikere og det private erhvervsliv har *altid* hævdet, at skattetrykket er for højt, og der har *altid* været håndgangne 'eksperter' til at bekræfte, at *nu* er grænsen nået, og nu er skattetrykket blevet en hindring for fortsat økonomisk fremgang. Det sagde de, da 'trykket' var 20%. Og da det blev 25%, - og 30%, -og 40%. Nu er det i de skandinaviske lande omkring 50%, og disse samfund er vel nok noget nær de bedst fungerende i verden, både økonomisk og socialt. Dommedagsprofeterne har fortabt retten til at blive taget alvorligt. Og jeg tror ikke engang, at grænsen er nået med de 50%. Alt taler for, at de serviceydelser, som traditionelt er leveret af det offentlige, vil udgøre en større og større andel af det samlede forbrug, hvis vi ikke skal kvæles i forbrugsvarer samtidig med, at kvaliteten af uddannelses- og sundhedsvæsen mv. stagnerer eller forringes. En højere prioritering af serviceydelser vil i øvrigt gøre det nemmere at opnå bæredygtighed, da de er langt mindre ressourcekrævende end produktionen af forbrugsvarer.

Ikke desto mindre må det nok erkendes, at der *er* en grænse, om ikke for det samlede skattetryk så for beskatningen af *arbejdsindkomst*, hvis det ikke skal gå ud over motivationen. Der er kun to svar på den udfordring: *enten* brugerbetaling, i yderste konsekvens at trække serviceydelser, som traditionelt er leveret af det offentlige, ud af den offentlige sektor, *eller* at finde andre indtægtskilder end beskatning af arbejdsindkomst.

Det første svar er liberalisternes. I deres optik er det helt i orden, at de, der har råd, kan købe sig til hurtigere behandling, til bedre ældrepleje osv. Det er ligefrem unaturligt, at nogen, der kan og vil betale, ikke kan få lov. Altså må vi ved siden af det offentlige system have en mulighed for at købe os forrest i køen. Tidligere kaldte vi det bestikkelse. Nu hedder det privatisering. Foreløbig er det gennemført på sygehusområdet. Men hvorfor ikke gå videre? Til ældreforsorgen. Til uddannelsessektoren. Og hvad med f.eks. byggetilladelser? Hvorfor skal man vente på sin tur i rækken, hvis man har råd til at betale for særbehandling. Den løsning forekommer meget lidt attraktivt, hvis man ønsker at værne om velfærdsstatens sociale aspekter og retsstatens princip om lighed for loven.

Den anden, at finde andre indtægtskilder end beskatning af arbejdsindkomst, ofres der ikke megen opmærksomhed på. Trods alle uafhængige økonomers råd er der ikke politisk vilje til at beskatte arbejdsfri gevinster. Og interessen for f.eks. brugerbetaling er bemærkelsesværdig skyklappet, udelukkende rettet mod den sociale udligning, der ligger i, at vi i fællesskab finansierer uddannelse, sundhedsydelser, hjemmehjælp, visse kulturelle tilbud o.l. Selvom det var mere nærliggende – især som led i en omstilling til grøn vækst – at indføre brugerbetaling for brugen af ressourcer. Eller for brugen af de produkter udover serviceydelser, som den offentlige sektor stiller til rådighed.

Det er påfaldende, så indforstået med systemet, den offentlige debat er. Hvor ofte har vi ikke hørt om statens kolossale underskud og den voksende gæld? Som dog er meget værre i England og Frankrig og Italien. For ikke at tale om Portugal og Grækenland. For slet ikke at tale om USA. Alle

skylder vi ubegribeligt mange penge væk. Men har man nogensinde hørt en journalist spørge: hvem er det, der har disse kolossale beløb til gode?

Hvis det går højt, nævner man måske kineserne, og så er alt sagt. Men nej, det er faktisk mere interessant end som så. Nuvel, kineserne har sparet op og finansieret noget af Vestens, især USA's 'overforbrug'. Tilstrækkeligt til, at de kunne lade USA gå bankerot, hvis de gjorde krav på deres fordringer – hvilket de heldigvis er for kloge til. Men så vidt jeg har kunnet google mig frem til, så tegner de sig kun for omkring 20% af USA's gæld. Resten ligger i vestlige, overvejende amerikanske banker, fonde o.l. Og for Danmarks vedkommende ligger hele tilgodehavendet i Danmark. Hvilket også fremgår af, at vi i de år, gælden har hobet sig op, ikke har haft underskud på betalingsbalancen. Vi har selv kunnet låne staten de penge, dvs. købe de statsobligationer, som skal finansiere underskuddet. 'Vi' er ikke bare nogle bankaktionærer eller virksomheder, men f.eks. også vores pensionsfonde, som mange af os har penge i. Og de boligejere, der lader pengeinstitutter disponere over deres ubeskattede friværdier, som eksploderede i årene op til krisen. Pengene *er* altså i samfundet. Men groft sagt kan man vel sige, at krisen har betydet, at dem uden solide pensionsordninger, friværdier eller spekulationsgevinster er kommet til at skyldes de økonomisk bedrestillede nogle enorme summer, som det vil tage mange år via skatten og offentlige besparelser at betale tilbage. Demografisk klart til ugunst for den yngre generation.

Har Marx et budskab til vor tid?

Som nævnt i indledningen, har krisen ført til ny interesse for Marx, også hos anfægtede, mangeårige forsvarere for kapitalismen. For så vidt ikke så mærkeligt, eftersom han frem for nogen er den analytiker, som påviste, at kapitalismen uundgåeligt vil opleve tilbagevendende økonomiske kriser.

Men er der ellers noget, som fortsat er brugbart efter næsten 150 år? Den rigtige diagnose er imervæk forudsætningen for en virksom behandling.

Da Marx sidst var på mode, i 70'erne, var den helt store dille hans "Lov om profitratens tendentielle fald." Den blev doceret på undervisningsinstitutionerne, i studiekredse og på skoliningsseminarer. At den var helt central udsprang selvfølgelig af, at den så at sige *beviste* kapitalismens uundgåelige sammenbrud. Over tid ville afkastet af kapitalen, profitraten, nødvendigvis falde, til sidst nærme sig nul, og dermed fjerne selve grundlaget for kapitalismen. En bedre profeti kunne man ikke ønske sig. 'Loven om profitratens tendentielle fald' blev af de såkaldte kapitallogikere og andet godtfolk på venstrefløjen nærmest kanoniseret på linie med liberalisternes guddommeliggørelse af markedsmekanismen.

Hvis man søgte efter 'beviset' på denne lov, viste det sig, at det findes ikke. 'Loven' er baseret på en cirkelslutning,³ men dét kunne der ikke skaffes ørenlyd for på den tid. Der blev fortsat skrevet en

---

³ Marx skelner i en produktionsproces mellem *fast kapital*, dvs. investeringer i bygninger, råvarer o.l., og *variabel kapital*, d.v.s. arbejdskraften. Profitraten er udbyttet af den samlede kapital. Men merværdien kan ikke skabes af fast kapital i sig selv, den tilføres kun ved det udførte arbejde ('merværdilæren'). Derfor opererer han også med en *merværdirate*, som er udbyttet beregnet alene på grundlag af lønnen til arbejderne. Merværdiraten bliver således et udtryk for udbytningsgraden. Så følger to antagelser: Den første er, at den fortsatte teknologiske udvikling vil medføre, at forholdet mellem fast og variabel kapital, kaldet 'kapitalens organiske sammensætning', vil ændres i retning af en større andel fast og en mindre andel variabel kapital. Det virker meget overbevisende og har da også empirisk holdt stik. Den anden er, at der er en grænse for udbytningsgraden, altså for merværdiraten (i hans eget 'bevis' holder han endda merværdiraten konstant), hvorfor profitraten, som beregnes af den *samlede* investering, nødvendigvis må falde. Det lyder måske plausibelt, at der må være en grænse for udbytningsgraden. Men hvorfor egentlig? Merværdiraten er en abstraktion, nyttig for beskrivelsen og forståelsen af kapitalens funktion. Men uden praktisk betydning eller liv. Man siger ikke til arbejdsgiverne under overenskomstforhandlinger: "Det kan godt være, at jeres profitrate på grund af den ændrede organiske sammensætning er på vej ned under lånerenten, men det får være, for vi kan ikke leve med, at merværdiraten kommer over 100%." Begge parter ved, at det er afkastet af den samlede kapital, der i praksis er relevant.

uendelig række af specialer, som i teoriafsnittet henviser til profittens tendentielle fald. At der ikke eksisterer et videnskabeligt bevis, betyder ikke nødvendigvis, at forudsigelsen ikke kan være rigtig. Men det er den øjensynlig ikke. Så det er ikke dér, vi kan bruge Marx.

Det er snarere en anden betragtning, som i sin tid var ganske original, men i dag vist nok så almindeligt accepteret, at den ikke kan anses for specielt marxistisk. I denne nu alment accepterede fremstilling er en samfundsform, f.eks. jægersamfundet, bondesamfundet og videre op til det kapitalistiske samfund, ikke tilfældig eller noget vi vilkårligt kan vælge, men i det væsentlige bestemt af det teknologiske udviklingstrin. På et tidspunkt bliver den bestående samfundsform en spændetrøje for videre udvikling eller teknologien når et stade, der gør samfundsformen selvdestruktiv. Den bryder sammen og må erstattes af en anden, som er i bedre overensstemmelse med teknologiens funktionsmåde.

Spørgsmålet er nu, om der siden Marx har fundet ændringer sted, som er så vidtgående, at det kan indikere, at kapitalismens epoke er ved at løbe ud?

Der er i det kapitalistiske system nogle indbyggede modsigelser, som i princippet har været der altid. Helt fundamentalt: den enkelte producent har en klar interesse i, at hans arbejdskraft er så billig som mulig – men har samtidig en lige så indlysende interesse i, at andre tjener så meget som muligt, så de kan aftage hans produkter. I kapitalismens barndom var det mere et teoretisk end et praktisk dilemma. Produktionen var ikke så stor, at der var nok til alle af det meste. Om der medgik 2000 arbejdstimer til at fremstille en kare, og de, der udførte arbejdet, derfor umuligt kunne få råd til en, var ikke i praksis noget problem – for det var slet ikke meningen. Hvis blot den rigeste 1% af befolkningen havde råd, var afsætningen sikret, og man kunne uden at bekymre sig om det trykke arbejdslønnen til et eksistensminimum, den blotte reproduktion af arbejdskraften. Det er sådan set dette klassiske scenarium, Charles Moore som citeret i indledningen refererer til, når han taler om ”dem der styrer og ejer alt og bruger deres magt til at akkumulere kapital og betale den lavest mulige pris for lønarbejde”

Afsætningsvilkårene kvalitativt forandret

Men for det kapitalistiske system som helhed er denne modsigelse ikke længere blot et teoretisk problem. Med den moderne teknologiske masseproduktion er der sket en kvalitativ ændring siden kapitalismens barndom. Modsat kareten skal den masseproducerede bil kunne afsættes også til de arbejdere, der har produceret den, og til deres klassefæller. Det samme gælder snart sagt al anden produktion, computere, mobiltelefoner, fladskærme, møbler, køkkenudstyr, beklædning osv., så længe vi holder os fra luksusudgaver af de forskellige produkter, og de udgør immervæk en meget lille del af den samlede økonomi. Hele systemets overlevelse er (især i vor del af verden) blevet betinget af, at der *ikke* betales den laveste pris for lønarbejde. *Afsætningsproblemet*, som af gode grunde ikke spiller nogen større rolle hos Marx, er blevet helt centralt. Når vi hører finans- og økonomiministre af skiftende kulører opfordre den almindelige befolkning til ’at svinge dankortet’, er det netop en bøn om at stimulere afsætningen. Dét havde været utænkeligt i kapitalismens barndom.

En masseproduktion som forudsætter, at ikke blot et privilegeret mindretal, men det store flertal af befolkningerne kan aftage produkterne, svarer ikke til billedet med proletariatet, som ”ikke har andet at tabe end sine lænker”. De nye vilkår nødvendiggør også en mere tidssvarende opfattelse af klassekampen, som på Marx’ tid kunne beskrives meget enkelt og indtog rollen som den socialt drivende kraft i samfundsudviklingen.

Den forskydning af *afsætningsproblemet*, som er en konsekvens af den teknologiske udvikling, forekommer ret fundamental. Den betyder, at kapitalismen umuliggør sin egen overlevelse, hvis den

konsekvent efterlever sin 'naturlige' tilbøjelighed til at "betale den lavest mulige pris for lønarbejde". Der er blot ingen mekanisme indbygget i systemet, som modvirker driften mod selvdestruktion. Modsigelsen består stadig i, at den enkelte producent, og nu også branche og ligefrem nation, må stræbe efter lavest mulige lønomkostninger, men samtidig håbe på, at alle *de andre* betaler højere løn, så *vi* kan afsætte til *dem*. "At styrke konkurrenceevnen" hedder det, når erhvervsfolk, økonomer og politikere skal sætte ord på modsigelsen.

Vi er vel nærmest nået dertil, at det er lønarbejdernes krav i lønforhandlingerne på arbejdsmarkedet, der sikrer, at systemet endnu ikke er brudt fuldstændig sammen i de afsætningsproblemer, som ville indtræffe, hvis arbejdsgiverne fik deres drøm om lønnedgang opfyldt. Denne nye tingenes tilstand er så vidt vides ikke seriøst analyseret, selv om den ret indlysende må give anledning til en ændret opfattelse af, f.eks. om klassekampen består og i givet fald hvori. De senere års overenskomstforhandlinger demonstrerer ellers klart, at fagbevægelsen har forladt den gamle kampplads uden at finde ud af, hvor det er, slagsmålet *nu* må tages.

Virtuelle transaktioner som grundlag for kasinoøkonomi

Verden over blev hvert ton korn produceret i 2010 i gennemsnit handlet 48 gange før det endelig blev solgt til forarbejdning - hver af de 48 gange selvfølgelig alene med det formål at score en gevinst på videresalg. Det kan selvfølgelig kun lade sig gøre, fordi handlerne er 'virtuelle'. Kornet er ikke flyttet en meter undervejs, kun nogle tal på nogle konti.

De samlede finanstransaktioner i 2010 omfattede beløb 70 gange større end summen af samtlige landes BNP. Også det kan kun lade sig gøre, fordi handlerne er 'virtuelle'. Værdipapirer og valuta har ikke længere nogen fysisk eksistens, alt foregår immaterielt i et virtuelt univers. Det er værd at bemærke, at det f.eks. herhjemme først var omkring 1980 at dette blev muligt. Den nye lov blev direkte begrundet med, at det var blevet for besværligt at transportere disse stabler af obligationer, aktier mv. rundt mellem de forskellige finansinstitutioner.

Hvad mere er: Disse handler foretages i stedse højere grad af computere, et nyt 'ejerskab' varer ofte kun sekunder, før der spekuleres videre. Det siger næsten sig selv, at med det tempo og i det omfang, transaktionerne foretages, er systemet blevet langt mere sårbart og risikoen for ubalance øget. Vi har set eksempler på, at en bankansat kunne spekulere for et milliardbeløb så hurtigt, at det ikke blev opdaget, før pengene var tabt. I 2007 var det globale finanssystem på nippet til at bryde sammen i kaos med uoverskuelige konsekvenser for den *virkelige* verdens offentlige og private produktions- og servicevirksomheder med alle deres ansatte, fordi der var en programmeringsfejl i en af de selvkørende computere, som fik den til at løbe løbsk.

Eller tag betingelserne for etablering og udvikling af en virksomhed: I den tidlige kapitalisme kunne det tage årtier eller ligefrem generationer at etablere en større virksomhed, eksempelvis DFDS, B&W, APMøller-Mærsk. I dag kan en 20-årig studerende, Mark Zuckerberg, i kraft af den nye teknologi uden produktionsanlæg, uden et håndgribeligt produkt, blot på en god idé realiseret på internettet skabe en 'virksomhed', som i dag, kun syv år efter starten, skønnes at have en børsværdi på 100 mia USD. Det havde Marx næppe forestillet sig muligt.

At denne udvikling øger systemets sårbarhed, siger næsten sig selv. Spørgsmålet er, om ikke allerede disse to ændringer: afsætningsvilkårene for masseproduktion og opkomsten af internettet, som begge er fremkaldt af den teknologiske udvikling, ikke er lige så indgribende og samfundsforandrende som i sin tid industrialiseringen, og om de ikke dermed har gjort kapitalismen selvdestruktiv og en ny samfundsindretning, der bedre modsvarer det nutidige teknologiske stade, nødvendig.

Hvilken ny samfundsindretning?

Hvordan en sådan ny samfundsindretning skal tage sig ud, når det gælder den økonomiske styring, er mindre indlysende. Blot at venstrefløjens projekt må være at demokratisere økonomien og overvinde den stadig mere åbenbare skavank ved kapitalismen med markedsmekanismen som styringsinstrument, at dette system forstærker enhver ubalance, så de kan udvikle sig til globale økonomiske kriser.

Den marxistisk inspirerede venstrefløj har altid været stærkere i analysen end i anvisning på svar. Da en rigtig diagnose nu engang er forudsætning for en adækvat behandling, og da et dogmatisk syn på løsning eller svar ofte har vist sig værre end selve 'sygdommen', er det måske ikke så ringe endda.

For de tidlige socialister var der ikke så megen tvivl om svaret på en ny samfundsindretning: Kapitalismen ville blive afløst af socialisme med arbejderklassen som den ledende klasse. Hvad 'socialisme' ville sige, var egentlig ikke nærmere præciseret end at den private ejendomsret til produktionsmidlerne ville blive afløst af samfunds- eller fælleseje.

Marx' opfattelse var ikke baseret på et romantisk syn på arbejderklassen, men på hans materialistiske historieopfattelse: Industrialiseringen ville skabe en ny klasse af industriarbejdere, som snart ville blive den største klasse, og hvis placering i produktionen gav den potentiel magt til at indrette samfundet efter sine interesser. Han betragtede mennesket som et rationelt væsen, som ville forfølge sine *objektive* interesser. Dette enkle syn kommer klarest til udtryk i et af hans breve, hvor han påpeger, at det vigtigste krav fra den engelske arbejderklasse er kravet om almindelig valgret, fordi industrialiseringen i England allerede er kommet så vidt, at industriarbejderne udgør et flertal af befolkningen og derfor med almindelig valgret i egen interesse vil gennemføre socialismen ved demokratisk afstemning. Naivt? Javel, især fra manden, som har lagt navn til den erkendelse, at "de herskende tanker er de herskendes tanker."

I det nævnte brev var der ikke, som i hans værk i øvrigt, nogen udtalt forståelse af, at der udover objektive interesser ville indgå et væv af nationale, etniske, ideologiske og religiøse interesser og fordomme. Så kan vi nok så meget sige, at det er 'falsk bevidsthed' og 'opium for folket', - det er ikke desto mindre kendsgerninger, som vi må forholde os til, og som gør det mindre enkelt, end det så ud for 150 år siden.

Det ændrede mønster for kapitaldannelsen og den omfattende omfordeling gør ikke svaret enklere. I kapitalismens barndom var kapitaldannelse i alt væsentligt knyttet til produktionsvirksomhed, og det var derfor relevant at se *arbejderråd* som basis for en demokratiseret økonomi, jf. 70'ernes helte Rosa Luxemburg og Gramsci. I senkapitalismen vil arbejderråd i traditionel forstand kun repræsentere en mindre del af de samfundsøkonomiske aktiviteter. Man kan godt holde fast i arbejdsværdilærens fundament⁴, når det gælder den samlede økonomiske aktivitet, men mønstret for kapitaldannelsen er blevet ugenomsigtigt og relationen til det investerede arbejde abstrakt. Det er ikke så ligetil at gennemskue, hvem det er, Mark Zuckerberg har udbyttet for at opnå sine 100 mia USD. Også omfordelingen og velfærdsydelseerne volder problemer for den forenkede marxistiske fremstilling, eksempelvis i Jesper Jensens pædagogiske Sangen om Merværdi: "...men det, jeg laver, er mere værd end det, jeg får / hvordan sku' nogen ellers bli' rige uden at lave noget". Her skal rettelig tilføjes: "Hvordan sku' nogen ellers ku' få pension og andre ydelser fra staten uden at lave noget?" Og "Hvordan sku' vi ellers ku' få uddannelse, hospitalsbehandling osv. uden at betale for det?" Det

---

⁴ Læren om at råstoffer og kapital ikke i sig selv kan skabe ny værdi, men at en sådan kun kan komme fra det *arbejde*, der er lagt i udvinding, forarbejdning, transport mv.

stammer alt sammen i sidste ende fra, at nogen får mindre for det, de laver, end det er værd. Og hvor er det godt!

Men spørgsmålet er, om ikke Marx havde ret i, at det i vores del af verden længe har været industriarbejderens æra, og nu *havde* arbejderklassen potentiel mulighed for at overvinde kapitalismens uhensigtsmæssigheder og indrette samfundet i bedre overensstemmelse med den teknologiske udvikling og med den nye ledende klasses interesser. Arbejderklassen brugte bare ikke muligheden for at lave et *socialistisk* samfund, men et socialdemokratisk, dvs. at *modificere* kapitalismen og gennemføre velfærdsstatens sociale forbedringer uden at pille ved de to grundpiller: den private ejendomsret til produktionsmidlerne og markedsmekanismen som overordnet styringsinstrument.

Industriarbejdernes æra i vores del af verden kan vel nogenlunde tidsfæstes fra 1. verdenskrig til informationsteknologiens fremmarch i 1980'erne og 90'erne. I dag er muligheden for Marx' udgave af socialismen objektivt set forpasset, for så vidt som klassen af industriarbejdere for længst er tal-mæssigt vigende til fordel for nye grupper. Som ganske vist også er 'proletarer' i den forstand, at de ikke ejer produktionsmidler og må leve af at sælge deres arbejdskraft, men hvis placering i samfundet er langt mere varieret, så de fælles klasseinteresser er mindre indlysende.

Et opgør med det kapitalistiske system, som indebærer, at der kommer demokratisk styr på økonomien, kan vi da gerne stadigvæk kalde 'socialisme', men hvordan den nærmere vil blive udformet, er det nok hasarderet at udtale sig om.

Reformer inden for systemet?

Man kunne selvfølgelig som kritiker med armene over kors blot glæde sig over, at systemet er ved at undergrave sig selv. Men det har før vist sig, at det ikke nødvendigvis fører til udvidet demokrati. Det synes heller ikke umiddelbart at være den mest sandsynlige udgang på den aktuelle krise. Vi har allerede set demokratiet suspenderet og teknokrateregeringer indsat i Grækenland og Italien, og desperationen i store befolkningsgrupper i mange europæiske lande har ikke hidtil givet sig udslag i krav om demokratiske reformer, men i voksende tilslutning til højrepopulistiske eller ligefrem nyfascistiske bevægelser. Det taler for at se på muligheder, der ikke kræver et egentligt systemskifte, men dog er mindre perspektivløst bevarende end bankpakker og Finanspagten.

Statslige eller selvejende finansieringsinstitutter

I stedet for at redde private banker, som efter kapitalismens egne kriterier er *fejlslagne*, eller lade andre private banker overtage den sunde del og lade sagesløse skatteydere hænge på den tabsgivende, kunne man for langt mindre beløb, end det man har udstedt garantier for, have etableret statslige eller selvejende finansieringsinstitutter, som kunne sikre både de sagesløse indskydere og fornuftige lånemuligheder for driftige erhvervsfolk.

Den rituelle påstand om, at staten sammenlignet med private er elendig til at drive forretning, er intet andet end en vellykket indoktrinering. Den dementeres f.eks. af de statslige PostGiro, Statsanstalten for Livsforsikring og Overformynderiet, som alle fungerede ganske udmærket, til de blev solgt til private – hvilket i sig selv dokumenterer deres succes. Ellers kan henvises til selvejende institutioner som ATP og LD, som ikke har rodet sig ud i problemer og måttet have statslig hjælp som den private banksektor.

Den eneste indvending (bortset fra de rent ideologiske reflekser), jeg har hørt mod en sådan ordning, er, at staten ikke har ekspertisen til at vurdere låneansøgninger. Nu er det jo ikke fordi de private banker ligefrem har brilleret ved en sådan ekspertise. Men findes den, er den jo ikke blevet mindre, fordi nogle af dem er blevet ofre for bankkrak. Der må vel være nogle af dem, som er min-

dre vidtløftige end de chefer, der drev deres bank til konkurs. De kunne vel også kunne fungere i statslige finansieringsinstitutter, ligesom Finansiell Stabilitet har hyret folk fra de krakkede banker. Bortset fra det, har den tidligere overvismand Chresten Sørensen anvist en meget simpel og let administrerbar løsning, i hvert fald hvad angår børsnoterede ansøgere (i korthed: bestemte lånekriterier baseret på markedets vurdering af låntager).

'Joint venture'-långivning

Når det går så galt i hele vores vestlige, finansielle system, ville det være nærliggende at spørge: Findes der andre systemer? Og hvordan har de så klaret sig? Ja, der findes alternativer. Den kinesiske statskapitalisme – eller hvad vi nu skal kalde den – er relativt lidt påvirket af krisen. Det véd alle. Men har I set bare nogenlunde seriøse bud i medierne på hvorfor? Var der måske noget at lære? Vores medier har opprioriteret erhvervsøkonomi og nationaløkonomiske analyser som aldrig før. Bankerne har ansat cheføkonomer, som hives ind som eksperter om snart sagt hvad som helst. TV2News mener, at seerne løbende skal orienteres om kursændringer på børsen, så kassedamen véd, hvornår hun skal købe Mærsk-aktier. Udviklingen på markedet har fået en plads i medierne som aldrig før. Vi kan fodre grise med økonomiske kommentatorer i dagspressen. Men ikke én af dem har stillet spørgsmålet: Har andre banksystemer oplevet samme krise, eller er der måske noget, vi kunne lære fra deres anderledes forretningsprincipper? Ikke én. Og dog:

Et par måneder før sin død, i februar 2011, havde den tidligere socialdemokratiske minister Erling Olsen en kronik i Politiken, hvor han slog til lyd for, at krisen burde få os til at interessere os for andre systemer, som har vist sig mere robuste over for turbulensen i finanssektoren, end vi er i vores del af verden. Det var ret godt gået i en alder på 83 år – mere ungdommeligt nysgerrig og intellektuelt spændsigt end hans yngre partifæller i regeringen. Erling Olsen beskæftigede sig især med det islamiske bankvæsen, som ganske vist kun tegner sig for en meget lille, men kraftigt voksende del af den globale økonomi. Et kendetegn, han især hæftede sig ved, er, at når islamiske banker yder lån til projekter, går de selv ind som partner med 50%. Det er nærliggende at forestille sig, at en sådan praksis i vort hjemlige banksystem ville udgøre et værn mod eller i hvert fald en dæmper på den slags 'bobler', som potentielt initierer kriser. Man må vel gå ud fra, at højtlønnede bankchefer ikke er så ukvalificerede, at de med 50% partnerskab alligevel ville være gået ind i sådanne vidtløftige byggeprojekter og landbrugslån, som især har bragt dem på hælene.

Kravet kunne stilles til det eksisterende bankvæsen, men ville også være relevant og formentlig mere fremkommeligt, hvis staten oprettede egne eller selvejende finansieringsinstitutter i stedet for at poste penge i at redde private banker uden garanti for, at de prioriterer at skabe arbejdspladser.

Opsplitning af finansielle supermarkeder

Det ville måske ikke bedre stabiliteten i det enkelte finansieringsselskab, men det ville mindske samfundets sårbarhed over for kriser i den finansielle sektor, hvis supermarkedernes forskellige funktioner (almindelig bankvirksomhed, pensions- og forsikringsvirksomhed, realkredit, handel med derivater, leasing o.s.v.) igen blev adskilt og der blev sat grænser for, hvor stor den enkelte virksomhed måtte være. Der er forskel på, hvor stor en indflydelse det har for samfundsøkonomien, om den finansvirksomhed, der kommer i uføre, har forpligtelser på under 2 mia. kr. eller som Danske Bank forpligtelser, der svarer til omtrent det dobbelte af Danmarks BNP eller fire gange det årlige statsbudget. Det er grotesk, at en stat ifølge Finanspagten ikke må have en gæld, der overstiger 60% af BNP, mens en enkelt privat bankkoncern gerne må have forpligtelser tre gange større.

Med en sådan størrelse bliver regering og folketing, som vi har set, i realiteten gidsler for koncernen.

Tobin-skat

Indførelse af en mikroskopisk skat på handler med valutaer og værdipapirer vil ikke være til gene for sund forretningsvirksomhed, men en dæmper på de computerstyrede spekulationer, hvor de samme penge kan omsættes flere gange i sekundet. Tag eksempelvis Saxo Bank, som bestyrer ca. 50 mia kr. og angiveligt har en omsætning på 125 mia kr. *om dagen*.⁵ Eller hver krone omsat næsten tusind gange om året. Rene spekulative transaktioner, som er aldeles uproduktive og ikke skaber arbejdspladser bortset fra et cykelhold (Liberal Alliances folketingsgruppe er ganske vist lige så afhængig af Saxo Bank, men optager blot ni pladser, som ville være der under alle omstændigheder). Sådanne transaktioner kan kun bidrage til, at det hele løber løbsk, når der er bare en ansats til uro på finansmarkedet. Det er begrædeligt, at Danmark – på foranledning af RV – fortsat er afvisende, selv om alle argumenter herfor (især at det vil koste arbejdspladser og at det kun vil kunne fungere, hvis ordningen er global) for længst er sagligt tilbagevist.

Udjævning af klimatisk betingede udsving

Som eksemplificeret med krisen i 30'erne kan større klimatisk betingede variationer i f.eks. høstudbytte i sig selv initiere omfattende økonomiske kriser. Markedsmekanismen medfører ubønhørligt, at et mindre overudbud på f.eks. 10% af korn eller vin mv. ikke medfører prisfald på 10%, men snarere 30% eller 50%.

EU har i årtier søgt at modvirke sådanne udsving ved hjælp af 'overskudslagre', destruktion og garanterede mindstepriser på forskellige landbrugs- og fiskeriprodukter. Det kunne i et vist omfang have fornuften for sig, men ved at gøre f.eks. mindstepriserne permanente, er det ikke blevet konjunkturudjævrende, men tilskudsordninger, som opfordrer til overproduktion, og som kapitaliseres i jordprisstigninger, som et selvregulerende marked aldrig ville kunne bære.

Sådanne tiltag: statslige finansieringsinstitutter, joint venture-långivning, opsplitning af finansielle supermarkeder, Tobin-skat og konjunkturudjævning for klimatisk følsom produktion forhindrer ikke, men tager kun sigte på gøre samfundsøkonomien mere robust over for de situationer, som igangsætter og forstærker økonomiske kriser.

Skatteomlægning

Som nævnt ovenfor vil de serviceydelser, som vi traditionelt har overladt til den offentlige sektor som kollektivt forbrug, uundgåeligt blive nedprioriteret i forhold til privatforbruget, medmindre vi enten finder nye indtægtskilder eller indfører hel eller delvis brugerbetaling. Det er ikke sidste gang, vi møder den tilsyneladende selvmodsigelse: krav om besparelser i det offentlige samtidig med opfordring til at svinge dankortet.

At vi skal kvæles i privatforbrug samtidig med at standarden i folkeskolen, sundhedsvæsenet, ældreplejen mv. ikke kan følge med eller endda må forringes, fordi denne 'produktion' ikke kan ratio-

---

⁵ Oplyst i TV-avisen 13.03.2012, har ikke kunnet tjekkes.

naliseres så meget som produktionen af i-pads mv, er så meget mere absurd, som serviceydelseerne ikke belaster miljøet eller driver rovdrift på naturressourcerne i samme grad som forbrugs'goderne'.

Samtidig er der behov for at flytte skat fra arbejdsindkomst til andre kilder. Tobin-skatten kunne yde et velkomment bidrag, selv om dens primære formål i mine øjne ikke er provenuet, men at begrænse de løbske handler. En anden oplagt mulighed er beskatning af kapitalgevinster, herunder ikke mindst beskatning af gevinsten på ejerboliger, som alle uafhængige økonomiske eksperter uanset politisk farve har anbefalet i de sidste 20-30 år. Som nævnt var den arbejdsfri og totalt ubeskattede gevinst på dette område alene i de sidste otte år før krisen på ca. 900 mia kr. Men politikerne, bortset fra RV og EL viger tilbage fra at gribe ind over for dette vanvid af frygt for at lægge sig ud med boligejerne, som efterhånden udgør over 60% af befolkningen. Det kan naturligvis ikke gøres med tilbagevirkende kraft, men al erfaring viser, at der igen vil opstå helt urimelige gevinster, når markedet normaliseres. Pointen er, at skal der gribes ind, har der ikke i de sidste mange, mange år været så gunstig en situation som nu, hvor der i nogle år ikke har været prisstigninger, og det heller ikke ser ud til, at de vil komme igen lige med det første.

Skal en skatteomlægning have et bæredygtigt perspektiv, må der ske en omfattende flytning fra skat på arbejdsindkomst til skat på forbrug af ressourcer. Skat på produktionsvirksomheders ressourceforbrug (og ikke kun energi) kan være et vigtigt led i en sådan omlægning. Det vil ikke kun være et alternativ til skat på arbejdsindkomst, det vil også være en kraftig motivation til at finde alternativer og mindske forbruget af de begrænsede ressourcer.

Med den tiltagende knaphed på fossile brændsler og med de miljø- og klimaproblemer, de skaber, og som det overlades til samfundet at betale omkostningerne ved, kan man også stille spørgsmål ved, om det er holdbart, at den enkelte kan frådse lige så meget man vil i disse energikilder (til bilkørsel, opvarmning, flyrejser, swimmingpools mv.), blot de har råd til det. Fra tidligere knaphedssituationer kender vi begrebet *rationering*, selv om det 'kun' var socialt begrundet. Her ville det yderligere være begrundet i tungtvejende miljø- og klimahensyn. Hver husstand kunne f.eks. tildeles en moderat basiskvote afhængig af dens størrelse for brug af energi fremstillet af fossile brændsler.⁶ En mærkbar afgift på forbrug derudover ville ikke hindre nogen i at opvarme deres 300 m² eller køre 30.000 km i deres unødigt store bil, men det må gerne blive så dyrt, at det motiverer til at finde andre løsninger på deres overforbrug som f.eks. at investere i vedvarende energiforsyning (solpaneler, jordvarmeanlæg, varmepumper, husstands- eller andelsvindmøller, hybrid- eller elbiler mv.) og derved samtidig skabe arbejdspladser og afsætningsmuligheder og således medvirke til at bringe landet tilbage i en førerposition, når det gælder udviklingen af alternative energikilder til gavn også for eksporten.

Brugerbetaling

---

⁶ Et sådant forslag indgik faktisk i en større energipolitisk pakke, fremsat med samme begrundelse af VS i Folketinget allerede i 1977, hvor vi også på grundlag af bl.a. Risøs forsøg påpegede, at vi med den dengang kendte teknologi kunne dække 15% af landets energiforbrug med vindmøller, at Landbohøjskolen havde gennemført vellykkede full-scale-forsøg med bioenergianlæg som med fordel kunne produceres på de lukningstruede skibsværker, og at vi burde lægge os i spidsen for udviklingen af bølgeenergi. Det blev stort set modtaget med hovedrysten. 15% vindenergi blev betragtet som komplet urealistisk. Kun de ældre bønder fra Venstres bageste række var på tomandshånd parat til at indrømme, at det måske ikke var helt tosset, fordi de alle sammen var vokset op med en laCour-mølle på gården. Værst var dog forslaget om rationering af brugen af fossile brændsler. SFs ordfører, Sigurd Ømann, svingede sig op til at advare mod formynderstaten. Jeg fik et *déjàvu* for et par år siden, da den liberale Angela Merkel vistnok påvirket af katastrofen på det japanske atomkraftværk offentlig udtalte, at det kunne blive nødvendigt med en sådan energirationering! Mig bekendt har hun desværre ikke fulgt sagen op.

Et redskab til at mindske skatten på arbejdsindkomst kan være brugerbetaling. Karakteristisk nok går debatten på det punkt altid på de ydelser, den enkelte borger helt eller delvis modtager fra staten, f.eks. lægebesøg, medicin, hjemmehjælp, uddannelse, kulturtilbud. Længere rækker fantasien ikke. De herskende tanker er de herskendes tanker. Man der er jo mange andre ydelser, finansieret af staten, som ikke er rettet mod den enkelte borger. Her blot et par eksempler på brugerbetaling på sådanne områder:

Hvorfor stilles der slet ikke spørgsmål ved det rimelige i, at erhvervslivet kan smøre ansvaret for og forsørgelsen af den arbejdskraft, man ikke lige for tiden kan tjene penge på, men som man kræver står til rådighed, når man igen kan tjene penge på den, over på samfundet? Det er jo ingen guddommelig lov, at det skal være sådan. Hvad ville være mere rimeligt, end at den arbejdsgiver, som fyrrer en medarbejder, men forlanger, at hun holdes i live og er til rådighed næste gang, han har brug for hende, betaler det første års eller i hvert fald halve års dagpenge. Alt andet lige ville det i de forløbne fire kriseår være løbet op i henholdsvis 40 eller 20 mia kr. Men alt andet er ikke lige, for ordningen flytter det balancepunkt, hvor det bedst kan betale sig at fyrrer en medarbejder. Det vil i sig selv få arbejdsgiveren til at tænke sig om en ekstra gang, før han fyrrer folk.

Der vil blive himlet op over, at en sådan brugerbetaling vil svække konkurrenceevnen. Den trussel kan bruges og bliver brugt uanset hvad, der kræves af erhvervslivet. I sin yderste konsekvens er den et argument for, at vi på alle områder: lønniveau, sikkerhedsbestemmelser, miljøkrav, efteruddannelse, sygedagpenge, barselsløn og for øvrigt alle andre velfærdsforanstaltninger, selv om de intet direkte har med arbejdsmarkedet at gøre, skal placere os i bunden af hensyn til konkurrenceevnen. Og det er værd at bemærke, at de, der er så bekymrede over virkningen på konkurrenceevnen, er tavse som østers, når det vender den modsatte vej, som f.eks. når det i de fleste andre europæiske lande er vanskeligere at fyrrer folk end i Danmark. Den foreslåede afgift kan for så vidt ses som en neutralisering af denne forskel, blot på en mere konstruktiv måde.

Der er én reel indvending, som må tages alvorligt: hvis ordningen skræmmer virksomhederne fra at hyre ny arbejdskraft. Den indvending kan og skal imødegås ved, at udvidelser af medarbejderstaben efter ordningens indførelse ikke rammes af afgiften, hvis der senere må indskrænkes tilsvarende. Over tid skal størrelsen af en sådan buffer nok justeres – det er ikke så forskelligt fra den løbende ejendomsvurdering og kun et spørgsmål om ordentligt politisk håndværk.

Uddannelse har traditionelt været et velfærdsgode. Men også det er under pres som følge af krisen. Studerende er begyndt at skulle betale manuduktørtimer for at få en forsvarlig uddannelse, hvilket forudsigeligt hilses velkommen af CEPOS og ligesindede. I socialdemokraternes netop indledte partidebat skal medlemmerne bl.a. forholde sig til at fjerne støtten fra kandidatuddannelserne. Begge dele vil selvsagt fortrinsvis ramme de økonomisk svageste og dermed befæste den sociale arv, men vil også på samfundsplan give afkald på nogle intelligensressourcer. Det er svært at se, hvordan det harmonerer med erkendelsen af, at skal vi ruste os til fremtidens globale konkurrence, skal vi have en arbejdsstyrke, der kan klare sig i konkurrencen, og derfor skal vi satse højt på uddannelse.

Nu er det jo ret besat ikke den uddannelsessøgende, der er den egentlige bruger i denne sammenhæng. Det er de virksomheder og institutioner, som *bruger* den pågældendes ekspertise i et ansættelsesforhold. Et oplagt mål for brugerbetaling. Lad os sige, at afgiften over 30 år skal svare til udgifterne, som det offentlige har afholdt for den uddannelse, der ligger ud over de obligatoriske ni års skolegang. Hvis en ingeniøruddannelse efter 9. klasse har kostet det offentlige 600.000 kr., bliver den årlige afgift på en ingeniør 20.000 kr. i faste priser. Man vil igen himle op om, at det svækker konkurrenceevnen; men hvis liberalisterne selv tror på deres forgudede markedsmechanisme, vil afgiften naturligvis medføre, at ingeniørens løn falder tilsvarende. Det offentlige mister skat fra ingeniøren, men får til gengæld afgiften. Overskuddet kan bruges til at sænke indkomstskatten. Ingeniøren går ned i løn, men også i skat. Og hvis det ønskes, kan det hele indrettes med sådanne satser, at det endelige resultat er uændret både for virksomheden, ingeniøren og staten, således at den

eneste virkning er, at skatten er flyttet fra arbejdsindkomst til brugerbetaling, så det ikke fjerner ingeniørens motivation for at arbejde noget mere. Mærkeligt nok har CEPOS-økonomerne ikke haft øje for den mulighed, nu de ellers går så varmt ind for brugerbetaling.

Alternativ stabilitetspagt

Der er sådan set ikke noget i vejen med, at en gruppe af lande, f.eks. EU, forpligter hinanden på nogle måltal, som sigter på stabilitet. Det påfaldende ved EU's Stabilitetspagt og nu Finanspagten er, at den kun tager sigte på finanspolitisk 'stabilitet', ikke den nok så vigtige *sociale* stabilitet. Det er en endimensional tænkemåde, som er karakteristisk for hele unionsprojektet. Ikke bare ignorerer det f.eks. hensynet til beskæftigelsen. Konvergenskravene gør det nærmest umuligt i en vanskelig situation at bekæmpe arbejdsløsheden.

Man kunne principielt have valgt i stedet at forpligte hinanden på, at arbejdsløsheden ikke måtte overstige f.eks. 4%. Man kunne også styrke den sociale stabilitet med et krav om, at alle borgere over 18 år som et minimum skulle sikres en indkomst på f.eks. 60% af landets gennemsnit. Man kunne udstrække fællesskabet til andre væsentlige områder end det økonomiske, f.eks. med et retskulturelt værn bestående i, at intet medlemsland måtte have mere end 1:1000 borgere bag tremmer eller anden form for frihedsberøvelse.⁷

Lad os se nærmere på kravet om, at arbejdsløsheden ikke må overstige 4%. Også fordi det samme forslag eller krav blev stillet af tidligere handelsminister, nu afdøde Ivar Nørgaard (S). Han var den, der sammen med statsminister J.O.Krag i 1972 på regeringens vegne skrev under på dansk medlemskab af EF. Han havde siden støttet alle senere udvidelser af EF's beføjelser over for de enkelte medlemslande, herunder Det indre Marked, Maastricht-traktaten og Edinburg-traktaten. Men i 2000 havde han fået nok: han advarede mod EURO-medlemskab netop på grund af konvergenskriterierne, som efter hans opfattelse forpligtede medlemslandene til at føre neoliberalistisk økonomisk politik uden hensyn til f.eks. beskæftigelsessituationen.

Hvordan ville det virke, hvis de i stedet forpligtede sig til at holde ledigheden på maksimalt 4%? Det ville have forpligtet *alle* medlemslandene til at skabe jobs, fremskynde investeringer, omlægge energiforsyningen, rette op på forsømmelser i vedligeholdelsen af f.eks. skoler og kloaksystemer, evt. forbedre de offentlige serviceydelser, flere 'varme hænder' osv. Muligheder for fornuftig beskæftigelse, for en stor dels vedkommende i den private sektor, er der nok af.

Men så kommer selvfølgelig spørgsmålet: Hvor skal pengene komme fra? Jeg ved desværre ikke, hvad Ivar Nørgaard ville have svaret. Men jeg forlader mig på, at han nok var fuldt så god en fagøkonom som regnedrengene i CEPOS. Og uanset hvad de kan komme med af indvendinger og kasse-tænkning og ideologisk farvede betragtninger, som skal vise, at 'vi' ikke har råd, så vil jeg som almindelig dødelig fastholde én simpel kendsgerning: samfundskagen, som de plejer at kalde det, kan kun blive større af at lade de 15 mio europæere, som skal i job for at få ledigheden ned på 4%, arbejde i stedet for at gå ledige. Det samlede europæiske samfund kan kun blive beriget af at lade disse 15 mio lave noget fornuftigt frem for at fastholde dem i arbejdsløshed. Og det uanset om deres bidrag til 'kagen' består i at udbygge infrastrukturen, renovere nedslidte skoler eller forbedre serviceydelser. Desuden vil producenter af alle tænkelige forbrugsvarer få bedre afsætningsmuligheder, når 15 mio mennesker får genoprettet deres købekraft. En sådan stabilitetspagt ville virke i retning af, at medlemslandene trækker hinanden ud af krisen.

Og som før nævnt: Det har jo vist sig, at pengene *er* her i landet. Ivar Nørgaards stabilitetskrav bryder ikke med tyngdeloven, men en anden prioritering. Det kan også udtrykkes helt enkelt: Hvis en samfundsordning ikke kan håndtere det faktum, at det må være en berigelse for alle europæiske

---

⁷ Disse eksempler indgår alle i et indlæg om Stabilitetspagten forud for EURO-afstemningen i 2000, se "Fra min tid", Gyldendal 2005, s. 286-88.

lande og befolkninger at få disse 15 mio fortrinsvis unge mennesker beskæftiget i fornuftige og tiltrængte projekter frem for at lade dem gå ledige, så er denne samfundsordning syg og må udskiftes.

En supplerende vækstpagt?

På det seneste har den erkendelse bredt sig, at den blinde budgetdisciplin, som Finanspagten er udtryk for, snarere forstærker end mindsker krisen. Erkendelsen er nok mere hjulpet på vej af den sociale uro i Grækenland, foreløbigt bredende sig til Spanien og Italien, som har givet vind i sejlene, især til højrepopulistiske eller ligefrem fascistiske bevægelser. Som vi så i kølvandet også på krisen i 30'erne. Et skræmmende perspektiv.

Det har givet anledning til krav om, at Finanspagten skal revideres eller suppleres af en Vækstpagt. Det ser i øjeblikket ud til, at det første ikke er politisk muligt, således at løsningen eller kompromisset kun kan blive den supplerende vækstpakke eller *kick start*.

Ingen skal forvente, at en kollektiv brøler som Finanspagten nogensinde vil blive indrømmet. Men det er nødvendigt at fastslå, at Finanspagten og en Vækstpakt er i direkte modstrid med hinanden. Finanspagten er en klar forpligtelse til *ikke* at søge økonomiske kriser modereret ved hjælp af vækstpakker eller lignende. Enten må Finanspagten suspenderes, eller også bliver 'Vækstpagten' blot nogle uforpligtende tilkendegivelser. Den eneste måde, hvorpå de to ting kan undgå at kolliderer, er ved betragtelige forøgelse af staternes indtægter. Det har vi til gode at se.